

4. जनार्दनस्य पश्चिमः सन्देशः

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં મહાકવિ ભાસ એમની નાટ્યરચના માટે જાણીતા છે. એમનાં રચેલાં 13 (તેર) રૂપકો નાટકો મળે છે, જે ભાસનાટકચક્રમ્ નામે ઓળખાય છે. આ તેર રૂપકો પૈકીનાં દૂતઘટોત્કચમ્ નામના એકાંકી રૂપકમાંથી પ્રસ્તુત નાટ્યાંશ લેવામાં આવ્યો છે.

આનું કથાવસ્તુ મહાભારત ઉપર આધારિત છે. કુરુક્ષેત્રમાં મહાભારતનું યુદ્ધ પ્રારંભ થઈ ચૂક્યું છે. તેમાં અભિમન્યુનો અન્યાયથી વધ થયો છે. આથી અર્જુન ભારે દુઃખી છે અને તેણે અભિમન્યુનો વધ કરનારાઓનો વધ કરવાનો સંકલ્પ જાહેર કર્યો છે. આ કરુણ પરિસ્થિતિમાં હજુ પણ કોઈ રીતે યુદ્ધ રોકાય, તે માટે શ્રીકૃષ્ણ એક વધુ પ્રયત્ન કરી લેવાનું વિચારે છે. અભિમન્યુના વધની કરુણ ઘટનાથી પાંડવોમાં જે શોક છવાયેલો છે, તેને ધૃતરાષ્ટ્ર અને દુર્યોધનની નજર સામે મૂકીને શ્રીકૃષ્ણ ધૃતરાષ્ટ્રને સમજાવવાનો ઉપક્રમ આદરે છે. તેઓ ઘટોત્કચને પોતાનો દૂત બનાવે છે અને શાંતિનો સંદેશ મોકલે છે. પણ યુદ્ધના ઉન્માદમાં ડૂબેલા દુર્યોધન અને તેના સહયોગી શકુનિ વગેરે આ શાંતિનો સંદેશ સાંભળવા તૈયાર નથી. છેવટે ઘટોત્કચ શ્રીકૃષ્ણનો પશ્ચિમ-અંતિમ સંદેશ સંભળાવે છે.

દૂત તરીકે ગયેલા ઘટોત્કચના દુર્યોધન અને શકુનિ સાથેના રોચક સંવાદો અહીં નાટ્યરસને જન્માવે છે. ભાસે રાક્ષસીના પુત્ર એવા ઘટોત્કચના પાત્રનો ઉપયોગ કરીને પ્રેક્ષકોના માનસપટલ ઉપર દુર્યોધનની રાક્ષસી વૃત્તિને સ્થાપવાનો સફળ પ્રયત્ન કર્યો છે. એક બાજુ રાક્ષસીનો પુત્ર ઘટોત્કચ માનવીય વર્તન આચરે છે અને બીજી બાજુ મનુષ્યનો પુત્ર દુર્યોધન રાક્ષસીય વર્તન આચરે છે. આ સરસ વિરોધાભાસ ભાસે પોતાની અનુપમ નાટ્યકલાના બળે અહીં ઊભો કરી આપ્યો છે. દુર્યોધનનું આ વર્તન છેવટે તો આખાય કુટુંબનો વિનાશ નોતરે છે. સમાધાનનો પ્રસ્તાવ ન સ્વીકારનાર માણસ પોતાનો અને પોતાના કુટુંબનો વિનાશ કરી લે છે, તે તથ્ય આ રૂપક દ્વારા જણાવાયું છે.

ઘટોત્કચ: - (પ્રવિશ્ય) અયે અયમ્ અત્રભવાન્ ધૃતરાષ્ટ્રઃ। અનાર્યશતસ્ય ઉત્પાદયિતા। (ઉપસૃત્ય) પિતામહ ! અભિવાદયે ઘટોત્ક.....। (ઇત્યર્થોક્તે) ન ન, અયમ્ અક્રમઃ। યુધિષ્ઠિરાદયશ્ચ મે ગુરવો ભવન્તમભિવાદયન્તિ। પશ્ચાત્ ઘટોત્કચોઽહમ્ અભિવાદયે।

ધૃતરાષ્ટ્ર: - एहि एहि पुत्र !

ઘટોત્કચ: - अहो कल्याणः खलु अत्रभवान्। कल्याणानां प्रसूतिं पितामहमाह भगवान् चक्रायुधः।

ધૃતરાષ્ટ્ર: - (આસનાત્ ઉત્થાય) किमाज्ञापयति भगवान् चक्रायुधः।

ઘટોત્કચ: - न न न। आसनस्थेन एव भवता श्रोतव्यो जनार्दनस्य सन्देशः।

ધૃતરાષ્ટ્ર: - यदाज्ञापयति भगवान् चक्रायुधः। (उपविशति।)

ઘટોત્કચ: - पितामह ! श्रूयताम्। हा वत्स ! अभिमन्यो ! हा वत्स ! फुरुकुलप्रदीप ! हा वत्स ! यदुकुलप्रवाल ! तव जननीं मातुलं मामपि परित्यज्य पितामहं द्रष्टुमाशया स्वर्गमभिगतोऽसि। पितामह ! एकपुत्रविनाशात् अर्जुनस्य तावत् ईदृशी खलु अवस्था, का पुनर्भवतो भविष्यति। ततः क्षिप्रम् इदानीम् आत्मबलाधानं कुरुष्व। यथा ते पुत्रशोकसमुत्थितोऽग्निर्न दहेत्प्राणमयं हविरिति।

શકુનિ: - यदि स्याद्वाक्यमात्रेण निर्जितेयं वसुन्धरा

वाक्ये वाक्ये यदि भवेत्सर्वक्षत्रवधः कृतः ॥

ઘટોત્કચ: - शकुनिरेष व्याहरति। भोः शकुने ! अक्षान् विमुच्य भव बाणयोग्यः।

દુર્યોધન: - भो भोः प्रकृतिं गतः। वयमपि खलु रौद्राः राक्षसोग्रस्वभावाः।

ઘટોત્કચ:- શાન્તમ્ પાપમ્ શાન્તમ્ પાપમ્ । રાક્ષસેભ્યોઽપિ ભવન્ત એવ ક્રૂરતરાઃ । કુતઃ -

ન તુ જતુગૃહે સુપ્તાન્ ભ્રાતૃન્ દહન્તિ નિશાચરાઃ

શિરસિ ન તથા ભ્રાતુઃ પત્નીં સ્પૃશન્તિ નિશાચરાઃ ॥

દુર્યોધન:- દૂતઃ ખલુ ભવાન્ પ્રાપ્તો ન ત્વં યુદ્ધાર્થમાગતઃ ।

ગૃહીત્વા ગચ્છ સન્દેશં ન વયં દૂતઘાતકાઃ ॥

ઘટોત્કચ:- (સરોષમ્) કિં દૂત ઇતિ માં પ્રધર્ષયસિ । મા તાવત્ ભો ! ન દૂતોઽહમ્ । પ્રહરધ્વં સમાહતાઃ ।

(સર્વે ઉત્તિષ્ઠન્તિ ।)

ધૃતરાષ્ટ્ર:- પૌત્ર ! ઘટોત્કચ ! મર્ષયતુ ભવાન્ । મદ્વચનાવગન્તા ભવ ।

ઘટોત્કચ:- ભવતુ ભવતુ । પિતામહસ્ય વચનાત્ દૂતોઽહમસ્મિ । ભો ભો રાજાનઃ ! શ્રૂયતાં જનાર્દનસ્ય પશ્ચિમઃ સન્દેશઃ ।

ધર્મ સમાચર કુરુ સ્વજનવ્યપેક્ષાં

યત્કાઙ્ક્ષિતં મનસિ સર્વમિહાનુતિષ્ઠ ।

જાત્યોપદેશ ઇવ પાણ્ડવરૂપધારી

સૂર્યાશુભિઃ સમમુપૈષ્યતિ વઃ કૃતાન્તઃ ॥

ટિપ્પણ

નામ : (પુંલિંગ) ઘટોત્કચઃ ભીમ અને હિડિમ્બાનો પુત્ર પિતામહઃ પિતાના પિતા, દાદા ચક્રાયુધઃ ચક્ર છે (આયુધ) હથિયાર જેનું તે, શ્રીકૃષ્ણ જનાર્દનઃ દુષ્ટ માણસોનો નાશ કરનાર, શ્રીકૃષ્ણ ક્રૂરતરઃ અતિશય ક્રૂર, ભારે નિર્દય નિશાચરઃ રાત્રેમાં વિચરનાર, રાક્ષસ દૂતઘાતકઃ દૂતનો વધ કરનાર, દૂતને મારી નાખનારો સૂર્યાશુઃ સૂર્યનું કિરણ કૃતાન્તઃ મૃત્યુ, યમરાજ દૂતઃ સંદેશવાહક

(સ્ત્રીલિંગ) વસુન્ધરા પૃથ્વી, ધરતી પ્રકૃતિઃ સ્વભાવ, આદત અવસ્થા સ્થિતિ, દશા

જનાર્દનસ્ય પશ્ચિમઃ સન્દેશઃ

(નપુંસકલિંગ) સ્વર્ગમ્ સ્વર્ગ જતુગૃહમ્ લાખનું ઘર, લાખમાંથી બનાવેલું ઘર

સર્વનામ : અત્રભવાન્ (પું.) આપશ્રી મે (મમનું વૈકલ્પિક રૂપ) મારું, ભવન્તમ્ (પું.) આપને, તમને મામ્ મને
ભવતઃ (પું.) આપનો ઇયમ્ (સ્ત્રી.) આ એષઃ (પું.) આ ભવન્તઃ (પું.) આપ સર્વે, તમે સર્વમ્ (નપું.) બધું

વિશેષણ : પશ્ચિમઃ (સન્દેશઃ) છેલ્લો, અંતિમ (સંદેશ) આસનસ્થેન ભવતા (ધૃતરાષ્ટ્રેણ) આસન ઉપર બેઠેલા
એવા આપ (ધૃતરાષ્ટ્ર) દ્વારા કુરુકુલપ્રદીપ ! યદુકુલપ્રવાલ ! (અભિમન્યુ !) કુરુઓના કુળને દીપાવનાર !
યદુઓના કુળના અંકુર ! (અભિમન્યુ !) ઈંદુણી (અવસ્થા) આવી (અવસ્થા), આવી (સ્થિતિ) પુત્રશોકસમુત્થિતઃ
(અગ્નિઃ) પુત્રના શોકથી ઊઠેલો (અગ્નિ) પ્રાણમયમ્ (હવિઃ) પ્રાણોથી ભરેલું (હવિ) રૌદ્રાઃ રાક્ષસોગ્રસ્વભાવાઃ
(વયમ્) રૌદ્ર - રુદ્રરૂપ ધરાવનારા, રાક્ષસ જેવા ઉગ્ર સ્વભાવવાળા (અમે) સમાહતાઃ ભેગા થયેલા, એકત્ર થયેલા, ટોળે
વળેલા સુપ્તાન્ (ભાતૃન્) સૂતેલા (ભાઈઓ)ને

અવ્યય : અયે અરે, આશ્ચર્ય સાથે કોઈકને સંબોધવા માટે વપરાતો અવ્યય પશ્ચાત્ પછી, ત્યાર બાદ ખલુ ખરેખર
હા હાય, શોક કે દુઃખને વ્યક્ત કરવા વપરાતો અવ્યય પુનઃ ફરી તતઃ તે પછી ઇદાનીમ્ અત્યારે, હાલમાં ઇતિ આવું, જે
વસ્તુ કે વાત જેવી હોય તેવી રીતે રજૂ કરી છે તે સૂચવવા માટે વપરાતો અવ્યય યદિ જો ભોઃ હે, અરે, કોઈકને સંબોધવા
માટે વપરાતો અવ્યય

સમાસઃ અનાર્યશતસ્ય (આર્યાણામ્ શતમ્ (આર્યશતમ્, ષષ્ઠી તત્પુરુષ), ન આર્યશતમ્ - અનાર્યશતમ્,
તસ્ય - નજ્ તત્પુરુષ)। અર્થોક્તે (અર્ધમ્ ઉક્તસ્ય અર્થોક્તમ્, તસ્ય - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। યુધિષ્ઠિરાદયઃ (યુધિષ્ઠિરઃ
આદિઃ યેષાં તે - બહુવ્રીહિ)। ચક્રાયુધઃ (ચક્રમ્ આયુધં યસ્ય સઃ - બહુવ્રીહિ)। ધૃતરાષ્ટ્રઃ (ધૃતં રાષ્ટ્રં યેન સઃ -
બહુવ્રીહિ)। કુરુકુલપ્રદીપઃ (કુરોઃ કુલમ્ (કુરુકુલમ્, ષષ્ઠી તત્પુરુષ), કુરુકુલસ્ય પ્રદીપઃ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)।
યદુકુલપ્રવાલઃ (યદોઃ કુલમ્ (યદુકુલમ્ (ષષ્ઠી તત્પુરુષ), યદુકુલસ્ય પ્રવાલઃ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। એકપુત્રવિનાશાત્
(એકઃ ચાસૌ પુત્રઃ (એકપુત્રઃ, કર્મધારય), એકપુત્રસ્ય વિનાશઃ, તસ્માત્ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। આત્મબલાધાનમ્ (આત્મનઃ
બલમ્ (આત્મબલમ્, ષષ્ઠી તત્પુરુષ), આત્મબલસ્ય આધાનમ્ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। પુત્રશોકસમુત્થિતઃ (પુત્રસ્ય શોકઃ
(પુત્રશોકઃ, ષષ્ઠી તત્પુરુષ), પુત્રશોકેન સમુત્થિતઃ - તૃતીયા તત્પુરુષ)। સર્વક્ષત્રવધઃ (સર્વઃ ચાસૌ ક્ષત્રઃ (સર્વક્ષત્રઃ,
કર્મધારય), સર્વક્ષત્રાણામ્ વધઃ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। બાણયોગ્યમ્ (બાણસ્ય યોગ્યમ્ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। રાક્ષસોગ્રસ્વભાવાઃ
(રાક્ષસાણામ્ ઇવ ઉગ્રઃ (રાક્ષસોગ્રઃ, ષષ્ઠી તત્પુરુષ), રાક્ષસોગ્રઃ સ્વભાવઃ યેષાં તે - બહુવ્રીહિ)। જતુગૃહે (જતુનઃ ગૃહમ્,
તસ્મિન્ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। યુદ્ધાર્થમ્ (યુદ્ધેન અર્થઃ - યુદ્ધાર્થઃ, તમ્ - તૃતીયા તત્પુરુષ)। દૂતઘાતકાઃ (દૂતસ્ય ઘાતકઃ -
દૂતઘાતકઃ, તે - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। મદ્વચનાવગન્તા (મમ વચનમ્ (મદ્વચનમ્, ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। મદ્વચનસ્ય અવગન્તા -
ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। જાત્યોપદેશઃ (જાત્યસ્ય ઉપદેશઃ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। સૂર્યાશુભિઃ (સૂર્યસ્ય અંશવઃ, તૈઃ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)।

કૃદંતઃ (સં.ભૂ.કૃ.) પ્રવિશ્ય પ્રવેશીને ઉપસૃત્ય પાસે જઈને ઉત્થાય ઊભા થઈને પરિત્યજ્ય છોડી દઈને
(હે. કૃ.) દ્રષ્ટુમ્ જોવા માટે

ક્રિયાપદઃ પ્રથમ ગણ (પરસ્મૈપદ) ઉપ + વિશ્ (ઉપવિશતિ) બેસવું, પાસે બેસવું દહ્ (દહતિ) બાળવું
સ્પૃશ્ છટ્ટો ગણ (પરસ્મૈપદ) (સ્પૃશતિ) સ્પર્શ કરવો, અડકવું પ્ર + હ (પ્રહરતિ) પ્રહાર કરવો, હુમલો કરવો
વિ + આ + હ (વ્યાહરતિ) કહેવું

વિશેષ

1. શબ્દાર્થઃ અનાર્યશતસ્ય એક સો અનાર્ય (પુત્રો)ના ઉત્પાદયિતા ઉત્પન્ન કરનારા, જન્મ આપનારા અભિવાદયે
હું અભિવાદન કરું છું. ઘટોત્ક...। ઇતિ અર્થોક્તે ઘટોત્ક... એટલું અડધું (નામ) બોલી રહ્યો ત્યારે અયમ્ અક્રમઃ આ
ક્રમ નથી. એહિ એહિ પુત્ર ! આવ પુત્ર આવ ! અહો કલ્યાણઃ ખલુ અત્રભવાન્ અહો, આપ તો કલ્યાણરૂપ છો.
પ્રસૂતિમ્ જન્મદાતાને આહ કહે છે. કહી રહ્યા છે. શ્રૂયતામ્ સાંભળો. આસનસ્થેન આસન ઉપર બેઠેલા રહીને શ્રોતવ્યઃ

સાંભળવો જોઈએ. **હા વત્સ ! અભિમન્યુ !** હાય રે દીકરા અભિમન્યુ અભિગતઃ અસિ તું ગયો છે. **એકપુત્રવિનાશાત્** એક પુત્રના વિનાશના કારણે **ક્ષિપ્રમ્** સત્વરે, તરત જ **આત્મબલાધાનમ્ કુરુષ્વ** આત્મામાં બળને ધારણ કર. **વાક્યમાત્રેણ** કેવળ કહેવા માત્રથી, ફક્ત બોલવાથી **સર્વક્ષત્રવધઃ** બધા ક્ષત્રિયોનો વધ **બાણયોગ્યમ્** બાણને છાજે તેવું **પ્રકૃતિં ગતઃ** પોતાના સ્વભાવ પર ગયો. **શાન્તં પાપમ્** પાપ શાંત થાઓ. (સંસ્કૃત નાટકોમાં, બે પાત્રોના સંવાદની વચ્ચે જ્યારે વક્તા દ્વારા કહેવામાં આવેલી કોઈ વાતને સામું પાત્ર સાંભળવા યોગ્ય ન સમજતો હોય, ત્યારે તે પાત્ર તરફથી આ વાક્યનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. આ વાક્યનો ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદ કરવો હોય, તો ‘આમ ના કહેશો’ એવો થઈ શકે છે.) **પ્રધર્ષયસિ** (તું મને દૂત એમ કહીને) અપમાનિત કરે છે. **મા તાવત્ ભોઃ** (જો એમ હોય, તો રહેવા દો -) ના, ના, **પ્રહરધ્વમ્** પ્રહાર કરો. હુમલો કરો. **મર્ષયતુ ભવાન્** આપ ક્ષમા કરો. તમે માફ કરી દો. **મદ્વચનાવગતા ભવ** મારાં વચનોને સમજનારો થા. મારા વચનનો સ્વીકાર કર. **કુરુ સ્વજનવ્યપેક્ષામ્** પોતાના માણસો (ને બચાવવાની)ની ચિંતા કરો. **કાઙ્ક્ષતં મનસિ** મનમાં ઇચ્છ્યું હોય તે **સર્વમ્ ઇહ અનુતિષ્ઠ** બધું અહીં કરી લો, માણી લો. **જાત્યોપદેશઃ** **ઇવ** જન્મના રહસ્યનો ઉપદેશ (હોય તે રીતે) **જાત્ય** ઊંચુંકુળ **પાણ્ડવરૂપધારી** પાંડવ-અર્જુનનું રૂપ ધરેલો **ઉપૈષ્યતિ** આવી પહોંચશે. **વઃ** તમારા માટે, તમારી પાસે

2. સંધિ : યુધિષ્ઠિરાદયશ્ચ (યુધિષ્ઠિરાદયઃ ચ) । ગુરવો ભવન્તમ્ (ગુરવઃ ભવન્તમ્) । ઘટોત્કચોઽહમ્ (ઘટોત્કચઃ અહમ્) । શ્રોતવ્યો જનાર્દનસ્ય (શ્રોતવ્યઃ જનાર્દનસ્ય) । સ્વર્ગમભિગતોઽસિ (સ્વર્ગમ્ અભિગતઃ અસિ) । પુનર્ભવતો ભવિષ્યતિ (પુનઃ ભવતઃ ભવિષ્યતિ) । પુત્રશોકસમુત્થિતોઽગ્નિર્ન (પુત્રશોકસમુત્થિતઃ અગ્નિઃ ન) । હવિરિતિ (હવિઃ ઇતિ) । શકુનિરેષ વ્યાહરતિ (શકુનિઃ એષઃ વ્યાહરતિ) । રાક્ષસેભ્યોઽપિ (રાક્ષસેભ્યઃ અપિ) । ભવન્ત એવ (ભવન્તઃ એવ) । પ્રાપ્તો ન (પ્રાપ્તઃ ન) । દૂત ઇતિ (દૂતઃ ઇતિ) । દૂતોઽહમ્ (દૂતઃ અહમ્) । જાત્યોપદેશ ઇવ (જાત્યોપદેશઃ ઇવ) ।

સ્વાધ્યાય

1. અધોલિખિતેભ્યઃ વિકલ્પેભ્યઃ સમુચિતમ્ ઉત્તરં ચિનુત ।

(1) યદુકુલપ્રવાલઃ કઃ ?

(ક) ઘટોત્કચઃ (ખ) અર્જુનઃ (ગ) અભિમન્યુઃ (ઘ) દુર્યોધનઃ

(2) અભિમન્યુઃ કસ્ય પુત્રઃ આસીત્ ?

(ક) જનાર્દનસ્ય (ખ) ધૃતરાષ્ટ્રસ્ય (ગ) અર્જુનસ્ય (ઘ) શકુનેઃ

(3) અભિમન્યુઃ માતુલઃ કઃ ?

(ક) દુર્યોધનઃ (ખ) શકુનિઃ (ગ) જનાર્દનઃ (ઘ) ઘટોત્કચઃ

(4) ‘શાન્તં પાપમ્ શાન્તં પાપમ્ ।’ ઇતિ કઃ વદતિ ?

(ક) ઘટોત્કચઃ (ખ) ધૃતરાષ્ટ્રઃ (ગ) શકુનિઃ (ઘ) અર્જુનઃ

(5) ‘વયં દૂતઘાતકાઃ ન ।’ – ઇદં વાક્યં કેન કથિતમ્ ?

(ક) દુર્યોધનેન (ખ) ઘટોત્કચેન (ગ) શકુનિના (ઘ) ધૃતરાષ્ટ્રેણ

(6) चक्रायुधः कः ?

(क) अभिमन्युः (ख) जनार्दनः (ग) धृतराष्ट्रः (घ) शकुनिः

(7) भवन्तः अपि क्रूरतराः।

(क) राक्षसान् (ख) राक्षसैः (ग) राक्षसेभ्यः (घ) राक्षसेषु

(8) कृतान्तः शब्दस्य कः अर्थः ?

(क) पाण्डवः (ख) सूर्यः (ग) यमराजः (घ) नष्ट पामेलुं

2. एकवाक्येन संस्कृतभाषायाम् उत्तरत ।

- (1) घटोत्कचः कस्य सन्देशं नयति ?
- (2) अभिमन्युः कं द्रष्टुं स्वर्गम् अभिगतः ?
- (3) कुत्र सुप्तान् भातृन् निशाचराः न दहन्ति ?
- (4) घटोत्कचः कस्य वचनात् दूतः भवति ?

3. कृदन्तानां प्रकारं लिखत ।

(1) श्रोतव्यः		(2) परित्यज्य	
(3) अभिगतः		(4) उपसृत्य	
(5) द्रष्टुम्		(6) काङ्क्षितम्	

4. सन्धिविच्छेदं कुरुत ।

- (1) घटोत्कचोऽहम्
- (2) शकुनिरेषः
- (3) दूतोऽहमस्मि
- (4) दूत इति

5. समासप्रकारं लिखत ।

(1) कुरुकुलप्रदीपः		(2) चक्रायुधः	
(3) पुत्रशोकसमुत्थितः		(4) धृतराष्ट्रः	

6. रेखाङ्कितपदानां स्थाने प्रकोष्ठात् उचितं पदं चित्वा प्रश्नवाक्यं रचयत ।

(कस्य, केन, कीदृशाः, कम्, किमर्थम्)

- (1) घटोत्कचः पितामहम् अभिवादयति ।
- (2) त्वं युद्धार्थं न आगतः ।
- (3) वयं दूतघातकाः न ।
- (4) जनार्दनस्य पश्चिमः सन्देशः श्रोतव्यः ।

7. ઉદાહરણાનુસારં નામરૂપસ્ય પરિચયં કારયત ।

	શબ્દ	લિંગ	વિભક્તિ	વચન
ઉદાહરણમ્ - વચનાત્	વચન	નપુંસકલિંગ	પંચમી	એકવચન
(1) અંશુભિઃ
(2) શકુનેઃ
(3) આશયા
(4) પિતામહમ્
(5) રાક્ષસેભ્યઃ

8. ધાતુરૂપાણાં પરિચયં કારયત ।

ધાતુરૂપમ્	ધાતુ	પદ	કાલ	પુરુષ	વચન
ગच्छ	ગમ્	પરસ્મૈપદ	આજ્ઞાર્થ	મધ્યમ	એકવચન
(1) પ્રહરધ્વમ્
(2) દહેત્
(3) ભવતુ
(4) સમાચર

9. કોષ્ટગતપદાનિ પ્રયુજ્ય વાક્યાનિ રચયત ।

- (1) ધૃતરાષ્ટ્ર કૌરવોના પિતા હતા.
(ધૃતરાષ્ટ્ર કૌરવ જનક અસ્.)
- (2) ઘટોત્કચ જનાર્દનનો સંદેશ લાવે છે.
(ઘટોત્કચ જનાર્દન સન્દેશ આ + ની-નય)
- (3) અમે દૂતને હણનારા નથી.
(અસ્મદ્ દૂતઘાતક ન.)
- (4) ઘટોત્કચ ધૃતરાષ્ટ્રને પ્રણામ કરે છે.
(ઘટોત્કચ ધૃતરાષ્ટ્ર પ્ર + નમ્)

10. માતૃભાષાયામ્ ઉત્તરાણિ લિખત ।

- (1) ઘટોત્કચ શકુનિને શું સલાહ આપે છે ?
- (2) ઘટોત્કચ દુર્યોધનને રાક્ષસથી પણ વધારે ક્રૂર શા માટે કહે છે ?
- (3) અભિમન્યુનું મૃત્યુ થતા અર્જુને કરેલા વિલાપ વિશે લખો.

11. માતૃભાષાયાં સંક્ષિપ્તં ટિપ્પણં લિખત ।

- (1) ઘટોત્કચનું પાત્રાલેખન
- (2) શ્રીકૃષ્ણનો સંદેશ

પ્રવૃત્તિ

- પ્રસ્તુત નાટ્યાંશનો વાચિક અભિનય કરો.
- ભાસનાં રૂપકોની ઉપલબ્ધ સી.ડી. મેળવીને જુઓ.